

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS
ARCHITECTURE

WYDAWNICTWO
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

5-A/2010
ZESZYT 13
ROK 107
ISSUE 13
YEAR 107

MIECZYŚLAW K. LENIARTEK*

„ODKRYTA MAPA ARCHITEKTONICZNA” PODSTAWĄ KREACJI KRAJOBRAZOWEJ

“EXPOSED ARCHITECTURAL MAP” AS A BASIS FOR LANDSCAPE CREATION

Streszczenie

Inspiracją dla nowych założeń ogrodowych w historycznym kontekście są w większości, zachowane *in situ* i *ex situ*, cechy stylistyczne reprezentatywne dla wybranego okresu. To użycie języka dawnych wzorców nie jest pozbawione czynnika twórczości i ma cechy specyficznej „kreatywności konserwatorskiej”. Przeciwnością takiego podejścia są eksperymentalne rozwiązania reprezentujące projektowanie krajobrazu z wykorzystaniem współczesnej sztuki i najnowszych technologii środowiskowych. Rozwiązaniem wykraczającym poza mimikrę i eksperyment jest twórcze podejście do interpretacji tradycji – materialnej i niematerialnej – zarejestrowanej na „odkrytej mapie architektonicznej”. Ta mapa pokazuje kulturowe warstwy, często trudne do odczytania i dawno zapomniane, które twórczo interpretowane są kanwą rozplanowania, która nie ma bezpośredniego odniesienia do dawnego stylu, ale do dzisiejszych trendów i mód w sztuce.

Słowa kluczowe: sztuka parków i ogrodów, kod architektoniczny, ochrona, rewitalizacja i kreacja konserwatorska, „odkryta mapa architektoniczna”

Abstract

An inspiration for new garden layouts in historical contexts are mostly, preserved *in situ* and *ex situ*, stylistic features representative for the selected period. This usage of an old patterns' language is not devoid of the creative agent, and has the characteristics of a specific “creative conservation”. In opposition to such approach are experimental solutions representing the landscape design with an application of contemporary art and latest environmental technologies. The solution going beyond mimicry and the experiment is a creative approach to the interpretation of tradition – the tangible and intangible – recorded on an “exposed architectural map”. This map shows the cultural layers, very often difficult to read and long-forgotten, which creatively interpreted are a canvas for a design which is not referring directly to old styles, but to today's trends and fashions in art.

Keywords: art of parks and gardens, architectural code, protection, renewal, creation of restoration, „exposed” architectural map

* Mieczysław L. Leniartek, Katedra Turystyki, Wydział Zarządzania, Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, e-mail: mkl-architekt@wp.pl

WSTĘP

Współczesna sztuka parków i ogrodów stanowi kompleksowe kształtowanie architektury krajobrazu, na które składają się różnorodne działania, jak: ochrona i konserwacja istniejących zespołów, rewaloryzacja zdegradowanych oraz kształtowanie nowych. Charakterystyczne dla rekonstruowanych historycznych zespołów krajobrazowych jest wyjście poza doraźny utylitaryzm oraz poszukiwanie nowych środków wyrazu odpowiadających współczesnym potrzebom i poglądom estetycznym. Źródłem inspiracji artystycznej w takich przypadkach jest „odkryta mapa architektoniczna”, na której zapisane są cechy fizjonomiczne i morfologiczne miejsca, jak też specyficzny kod architektoniczny niosący przekaz tradycji materialnej i niematerialnej miejsca.

OCHRONA, REWALORYZACJA I KREACJA KONSERWATORSKA

Przekształcanie zabytkowego krajobrazu miasta obejmuje różnorodne działania: od ochrony oraz konserwacji jego antropogenicznego i przyrodniczego zasobu, poprzez rewaloryzację zdeformowanych i zniszczonych, po kształtowanie, mające niekiedy znamiona kreacji konserwatorskiej.

Ochrona i konserwacja w zakresie architektury krajobrazu kulturowego zapewnia zachowanie wartości estetycznych uznanych za wspólne, unikalne dobro, które jednocześnie stanowią zasób wzorców do kształtowania nowych przestrzeni. Do działań wychodzących poza zabiegi zachowawcze należy rewaloryzacja, która dodatkowo przywołuje i eksponuje mniej lub bardziej zatarte w planie miasta wnętrza. W oparciu o wszechstronne badania krajobrazowe nadaje im cechy autentyzmu pod względem stylistycznym, zgodnie z cechami charakterystycznymi dla wybranej, typowej dla okresu powstania lub okresu świetności epoki. Uwzględniane są przy tym nie tylko historyczne zagadnienia kompozycyjno-formalne, ale też współczesne potrzeby funkcjonalne społeczności miasta. Według Janusza Bogdanowskiego: „Problemem osiągnięcia stopniowo rozmiary kształtowania całości środowiska, zatem w zakresie architektoniczno-krajobrazowym prób tworzenia kulturowego krajobrazu parkowego. Jego formowanie powinno zatem wynikać i być związane integralnie z regionalnymi właściwościami środowiska, tak naturalnego, jak i kulturowego jako kontynuacja ich tradycji oraz rewaloryzacji i rekultywacji”¹.

W przypadku wnętrz całkowicie zapomnianych, dla których brak śladu pierwotnego rozplanowania lub choćby przekazu ikonograficznego, za właściwy sposób kształtowania przestrzeni uznaje się mimikrę. Inspirację najczęściej stanowią tu zachowane *in situ* oraz *ex situ* charakterystyczne dla wybranego okresu cechy stylistyczne historycznych wnętrz krajobrazowych i ich zespołów. To operowanie językiem dawnych wzorców nie pozbawione jest czynnika twórczego i ma znamiona kreacji konserwatorskiej, definiowanej przez Zbigniewa Myczkowskiego jako „(...) twórcza kontynuacja rozeznaczonych naukowo kanonów artystycznych i «ducha»

¹ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewaloryzacji*, Arkady, Warszawa 2000, s. 212.

danej kompozycji krajobrazu, poprzez działania konserwatorskie, rewitalizacyjne i kreatorskie, w celu wzbogacenia jego walorów estetycznych i użytkowych"².

EKSPERYMENTALNE ROZWIĄZANIA KRAJOBRAZOWE

Przeciwieństwo kreacji konserwatorskiej stanowią eksperymentalne rozwiązania krajobrazowe parków będące wyrazem nowych kierunków i mód w sztuce, a także technice. Te rozwiązania charakteryzują się dynamicznymi przystosowanymi na przyszłe zmiany projektami, innowacyjnym zastosowaniem ekologicznych materiałów, zróżnicowaniem biologicznym oraz wyposażeniem we współczesne rzeźby i instalacje artystyczne. Według Sabiny Kuc we współczesnej sztuce ogrodowej można zaobserwować eksperymenty z „(...) tworzywem: przestrzenią i materiałem, technologią tworzenia: kreacją i wolnością, technologią odbioru: percepcją i jej kształtowaniem”³.

Przez silne eksponowanie tych cech nowe parki tracą tradycyjną rolę miejsc wypoczynku i stają się raczej miejscami wystawienniczymi. Zauważana jest też teatralizacja przestrzeni przejawiająca się w kształtowaniu form na zasadzie scenografii, jak też i natłoku przekazywanych przez nią często banalnych treści. Odpowiada to powszechnie obserwowanej teatralizacji wszelkich sfer życia, w tym zagospodarowania przestrzennego⁴.

Wyjście poza tradycję widoczne jest też w uspołecznieniu procesu kreowania parku. Wiodącą rolę odgrywają tu stowarzyszenia publiczno-prywatne, których zadania sprowadzają się do „(...) znalezienia nowej formuły parku – łączącej sztukę, sport, gry, zabawę i edukację ekologiczną, włączenie społeczności lokalnej w proces projektowania i budowania parku, powiązania parku z koncepcją zrównoważonego rozwoju dzielnicy”⁵.

W tych wszystkich fazach biorą udział mieszkańcy miasta, często w charakterze wolontariuszy, działający w ramach fundacji i stowarzyszeń. Pozwala to na wyartykułowanie miejscowych potrzeb w zakresie rekreacji i edukacji, kształtowanie przestrzeni zgodnie z oczekiwaniami odnośnie do wyposażenia i cech estetycznych oraz organizację zabiegów pielęgnacyjnych. Podjęcie przez mieszkańców, reprezentujących różne generacje i różne pozycje społeczne, wspólnego przedsięwzięcia kształtuje poczucie ich tożsamości mieszkańców i buduje pomiędzy nimi silne więzi.

² Z. Myczkowski, *Kreacja konserwatorska w krajobrazie kulturowym*, Czasopismo Techniczne, z. 5-A/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007, s. 57-59.

³ S. Kuc, *Eksperyment we współczesnej architekturze*, [w:] *Architektura ogrodowa: Obiekty architektoniczne w kompozycjach ogrodowych – historia i współczesność*, (red.) A. Miłkowska, Z. Mirek, K. Hodor, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Polska Akademia Nauk, Kraków 2007, s. 228.

⁴ M.K. Leniartek, *Historia tworzywem reżyserii przestrzeni turystycznej*, [w:] *Eksploracja przestrzeni historycznej*, (red.) M.K. Leniartek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 57-69.

⁵ K. Żołnierek-Mazurek, *Przyrodnicza rewitalizacja zdegradowanych dzielnic Londynu*, [w:] *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje. Część II. Londyn i okolice*, (red.) A. Drapella-Hermansdorfer, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005, s. 45.

„ODKRYTA MAPA ARCHITEKTONICZNA” JAKO MATRYCA

Rozwiązaniem wychodzącym poza mimikrę i eksperyment jest podejście polegające na twórczej interpretacji tradycji – materialnej i niematerialnej, odnotowanej na „odkrytej mapie architektonicznej”. W geologii występuje pojęcie tzw. mapy odkrytej, pokazującej zasięg starszych formacji skalnych, które odstaniają się po odrzuceniu pokrywających je młodszych osadów. Pojęcie to adaptowano na potrzeby lingwistyki, formułując model pierwotnej mapy językowej Europy. Przez analogię można więc zaproponować „mapę odkrytą” także w architekturze⁶. Mapa ta pokazuje nawarstwienia kulturowe, w tym przemiany przestrzenne danego miejsca, ukazane na tle jego historii, często trudne do odczytania lub dawno zapomniane. Jest ona wyrysowana na podstawie sekwencji dawnych planów, przekazów ikonograficznych i archiwalnych fotografii, jak i odczytanego języka miasta zapisanego za pomocą takich „morfoznaków”, jak nazwy ulic, zachowane części historycznej zabudowy i artystyczne detale wystroju architektonicznego⁷.

Te dawne wzory stanowią źródło inspiracji dla nowych rozwiązań założeń parkowych i ogrodowych. Jak stwierdza Beata Juchniewicz: „Współczesna architektura nowoczesnymi środkami buduje przestrzeń, w której można odczytać echa pewnych wcześniej pojawiających się tendencji. Tak jak twórczość w sztuce jest procesem, w którym pojawiają się pewne wątki z przeszłości, interpretowane w nowy sposób dzięki nowym narzędziom, technologiom, tak i przestrzeń budowana jest w wyniku reinterpretacji dawnych wzorów”⁸.

Możliwe jest tu dwojake podejście: w pierwszym – nowe założenie krajobrazowe operuje wyłącznie zespołem cech formalnych charakterystycznych dla wybranego stylu, w drugim – przeszłość jest źródłem inspiracji, ale nie dominuje nad nowymi, artystycznymi formami wyrazu. Ilustracją tych dwóch odmiennych postaw są: Ogród Ossolineum we Wrocławiu, który jest wręcz cytatem zasad obowiązujących w barokowym stylu ogrodowym oraz Mint Street Park w Londynie, w którym historia wyznacza kanwę dla współczesnej kreacji artystycznej.

W RAMACH TRADYCJI – STUDIUM PRZYPADKU: OGRÓD OSSOLINEUM WE WROCŁAWIU

Ogród Ossolineum powstał w 2007 roku pomiędzy Zaułkiem Ossolińskich a ulicą Szewską we Wrocławiu, na dawnym dziedzińcu pomiędzy Zakładem Narodowym im. Ossolińskich a Centralnym Ośrodkiem Duszpasterstwa Akademickiego „Maciejówka”. Stanowi on kontynuację klasztorного ogrodu założonego w tym miejscu w 1697 roku przez Michała Fibigera – mistrza Zakonu Szpitalnego Kawalerów Krzyżowych z Czerwoną Gwiazdą.

Architektura i funkcje dawnego klasztorного kompleksu zmieniały się w ciągu wieków. Po opuszczeniu klasztoru przez zakonników w 1811 roku, w następstwie sekularyzacji dóbr klasztorных w Prusach, stał się on własnością uniwersytetu. Do nowo pozyskanego budynku przeniesiono katolickie gimnazjum św. Macieja,

⁶ M. Ryszkiewicz, *Geologia językowa*, „Gazeta Wyborcza”, nr 136, 13 czerwca 1997.

⁷ M. Pirvelli, *Miasto – przestrzeń semantyczna*, Print Group, Szczecin 2008.

⁸ B. Juchniewicz, *Miasto – piękno i pragnienia*, Czasopismo Techniczne, z. 6-A2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007, s. 261.

a w miejscu ogrodu urządzono boisko sportowe. Gimnazjum do 1945 roku kontynuowało tradycję założonej w 1638 roku przez jezuitów szkoły i wykształciło wielu sławnych ludzi, jak poeci Józef von Eichendorff (1788–1857), Otto von Haugwitz (1767–1842) i Józef Krystian von Zeidlitz (1790–1862) oraz historyk Józef Jungnitz (1844–1919).

W 1897 roku na miejscu dawnego szpitala postawiono budynek nowej szkoły parafialnej, na którego zachodniej elewacji umieszczono owalną tablicę marmurową z herbem zakonu i datą budowy. Większe prace remontowe i budowlane przeprowadzono w 1911 roku, wtedy też rozebrano barokowe skrzydło łączące czworobok dawnego klasztoru z budynkiem mieszczącym zakrytą i dawną kaplicę św. Krzyża. Oblężenie twierdzy Wrocław w 1945 roku przyniosło poważne uszkodzenie kościoła i zabudowań klasztoru. Po powojennej odbudowie budynek klasztorny pełni funkcję siedziby przeniesionej tu ze Lwowa Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a kościół i plebania – dawna szkoła miejscem aktywności Centralnego Ośrodka Duszpasterstwa Akademickiego „Maciejówka”⁹.

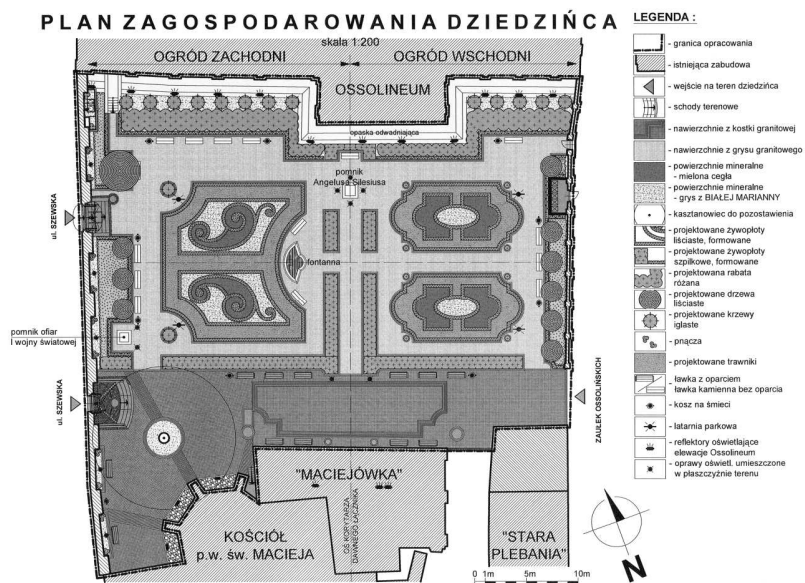
Wnętrze krajobrazowe w swym obecnym kształcie istnieje od 1911 roku, to jest od momentu wyburzenia łącznika pomiędzy dawnym budynkiem klasztornym – obecnie budynkiem Ossolineum, a plebanią przy kościele św. Michała. W latach 70. XX w. dokonano zagospodarowania terenu, z krzewami w części środkowej, otoczonymi ścieżkami oraz drzewami przy obu murach oddzielających posesję od ul. Szewskiej i od strony zaułka. Pierwotny układ przestrzenny można odczytać było jedynie w osiowym układzie barokowej plebanii w stosunku do dawnego wejścia w ryzalicie południowej elewacji siedziby Ossolineum.

W planie sporządzonym przez Autorską Pracownię Architektury „Linea”, prowadzoną przez Annę Morasiewicz, przyjęto układ jednoprzestrzennego barokowego ogrodu, jednakże podkreślając układem zieleni przebieg murów wyburzonego łącznika (rys. 1). Żywopłót z cisów formowany łukowo dzieli wnętrze na dwie części, które nazwano ogrodem wschodnim i zachodnim. Podstawą kompozycji obu ogrodów są partery z bukszpanowych żywopłotów otaczających białe i czerwone kwatery z mielonego marmuru i cegły, z obrzeżem z trawnika – nawiązujące formą i kształtem do ogrodów barokowych. Również inne rośliny są takie, jakie sadzono w ogrodach w epoce baroku: cisy, bukszpan oraz graby kolumnowe i grab płaczący. W ogród zachodni wkomponowano charakterystyczną dla sztuki ogrodowej tego okresu fontannę z tryskiem wodnym i piaskowcowym obrzeżem. Inspiracją do planowania ogrodu w tej właśnie stylistyce była barokowa fasada dawnego budynku klasztornego – dziś Ossolineum (rys. 2).

W centralnym miejscu przy południowej elewacji Ossolineum, na tle cisowej półkuliście zwieńczonej ścianą, ustawiono pomnik Angelusa Silesiusa – Jana Schefflera, sławnego śląskiego poety i mistyka doby baroku, którego pochowano w kościele św. Macieja. Ten zaprojektowany przez Ewę Rossano pomnik ma charakter współczesnej rzeźby przedstawiającej uskrzydloną postać – symbol uduchowienia i wzniosłości (rys. 3). Przy murze od strony ul. Szewskiej, na osi łukowej wnęki, usytuowano drugi pomnik z postacią Chrystusa Zmartwychwstałego. Ten pomnik z 1922 roku, autorstwa wybitnego rzeźbiarza wrocławskiego Theo-

⁹ J. Wrabec, *Barokowy klasztor św. Macieja we Wrocławiu. Architektura i jej kontekst*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000; R. Kaczmarek, J. Witkowski, *Kościół św. Macieja. Przewodnik*, Studio Sense, Wrocław 1997.

dora von Gosena, upamiętnia nauczycieli i uczniów dawnego gimnazjum św. Macieja poległych w czasie I wojny światowej. Figura z brązu i obelisk z piaskowca zaginione po II wojnie, odkryte w czasie prac remontowych, zostały przywrócone na swoje miejsce.

Rys. 1. Plan ogrodu Ossolineum, rys. Autorska Pracownia Architektury „Linea” we Wrocławiu

Fig. 1. The plan of the Ossolineum's garden, elab. Autorska Pracownia Architektury „Linea” in Wrocław

Rys. 2. Widok wnętrza ogrodu przy południowej elewacji Ossolineum, fot. Autorska Pracownia Architektury „Linea” we Wrocławiu

Fig. 2. The view of the garden interior at the south elevation of Ossolineum, photo Autorska Pracownia Architektury „Linea” in Wrocław

Wzdłuż „Maciejówki” i wejścia do krypty kościoła poprowadzono ciąg pieszo-jezdny o nawierzchni z kostki granitowej. Inne ścieżki ogrodowe zaprojektowano jako żwirowe. We wnętrzu w cieniu drzew i wokół fontanny umieszczono kamienne ławy o barokowym kształcie oraz ławki z kutego żelaza. Przy murze od strony zaułka wykonano zasiek na narzędzia ogrodnicze ukryty za żywopłotem z ligustrą.

Ogród Ossolineum jest ogólnie dostępnym miejscem wypoczynku dla mieszkańców Wrocławia i turystów przemierzających zabytkowy szlak miasta łączący Rynek z Ostrowem Tumskim. Wejście do ogrodu znajduje się od strony zaułka Ossolińskiego, a dodatkową ekspozycję wnętrza ogrodu dla przechodzących wzdłuż ulicy Szewskiej zapewniono poprzez wybite w murze i osłonięte ażurowymi kratami otwory. Ogród pełni też funkcję miejsca spotkań oraz imprez muzycznych i teatralnych organizowanych przez Ośrodek Poszukiwań Kulturowo-Duchowego Dziedzictwa Narodów Europy „Mathesianum”, Ossolineum i Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego „Maciejówka”.

Ogród Ossolineum posiada cechy kreacji konserwatorskiej. Dowodzą tego jego cechy stylistyczne nawiązujące do epoki baroku, przejawiające się w rozplanowaniu oraz doborze zieleni, dekoracji i wyposażenia. Ogród ten stanowi enklawę ciszy i spokoju w centrum miasta i może łatwo zostać przystosowany do pełnienia roli miejsca zgromadzeń. Przywołano w ten sposób atmosferę miejsca medytacji, ale i dyskusji, typowej dla dawnych ogrodów klasztornych. Poprzez stylistyczny puryzm ogród ten ma również charakter miejsca edukacji artystycznej i historycznej. Ogród ten stał się tak popularny wśród wrocławian i turystów, że nawet powstał jego fanclub.

W przypadku Ogrodu Ossolineum „odkryta mapa” architektoniczna umożliwiła odczytanie pierwotnej funkcji miejsca, która stała się wiodącym motywem nowego rozwiązania. W planie ogrodu odnotowano jego pierwotny układ, a także kolejne przemiany przestrzenne, realizując przy tym program użytkowy odpowiadający współczesnej społeczności Wrocławia. Charakterystyczne dla tego rozwiązania jest to, że wnętrza ogrodu kształtowane jest wyłącznie o dawne wzory

Rys. 3. Widok wnętrza ogrodu z pomnikiem Angelusa Silesiusa, fot. M. Stepowicz

Fig. 3. The view of the garden interior with the monument of Angelus Silesius, photo M. Stepowicz

estetyczne. Możliwe jest jednak zupełnie odmienne podejście, w którym poszanowanie tradycji nie oznacza rezygnacji z nowych form wypowiedzi artystycznej odpowiadających współczesnym kierunkom i modom w sztuce.

POZA RAMY TRADYCJI – STUDIUM PRZYPADKU: MINT STREET PARK W LONDYNIE

Mint Street Park, otwarty dla publiczności w 2004 roku w dzielnicy Southwark w Londynie w Wielkiej Brytanii, został założony w miejscu dawnego szpitala dziecięcego i jest elementem wieloprzestrzennego założenia obejmującego 130 parków i otwartych przestrzeni w tej części miasta. Odwołuje się on do tradycji urbanistycznej i niesionych przez nią symboli, operując przy tym nowymi środkami wyrazu artystycznego. Wykreowana na nowo przestrzeń publiczna posiada znamiona użytkowe, jak też pełni istotną funkcję socjotechniczną, zaspakajając potrzeby miejscowej społeczności.

Znaczącym wydarzeniem w historii miejsca, które odcisnęło się trwale w planie miasta, było otwarcie w 1545 roku mennicy, już nieistniejącej, a o której pamięć zachowała się do dziś w nazwie przebiegającej w tym miejscu ulicy – Mint Street. Dalszy szybki rozwój tej dzielnicy doprowadził do ukształtowania gęstej tkanki miejskiej z siecią alej, dziedzińców i podwórz, co dokumentują mapy z 1739 roku. Posesja mennicy przekształciła się wówczas w plac – Mint Square, przecięty ulicami Bandy Leg Walk i Blue Wall Alley. Około 1850 roku obszar ten został degradowany w następstwie boomu ludnościowego, wręcz rozsadzającego zagospodarowanie miejskie. Takie ówczesne miejscowe nazwy jak Dirty Lane (Bрудna Dróżka), Faul Lane (Chamska Dróżka), Labour-in-Vain Alley (Aleja Marnej Pracy), Melancholy Walk (Ścieżka Smutku) i Harrow Dunghill (Rozzruczone Gnojowisko) ilustrują poczucie wszechogarniającej nędzy i zniszczenia. Na tym obszarze, jak podano w raporcie z 1861 roku, „każdy dziedziniec i ścieżka pełne są brudu, nałogów i przestępstw”, a mieszkańcy, według relacji Charlesa Dickensa, który tu krótko mieszkał przy Lant Street, „znikają zwykle przed terminem opłat kwartalnych i na ogół w nocy”.

W 1896 roku Bandy Leg Walk (Rewir Pałkowatych Nóg), przypuszczalnie ze względu na wysoką częstotliwość występowania krzywicy, stał się miejscem lokalizacji Evelina Hospital. Ten dziecięcy szpital, który dzięki fundacji rodziny Rothschildów i samorządowemu funduszowi zapewniał bezpłatne leczenie, stanowił wyspę czystości i porządku we wszechogarniającym morzu zaniedbania, choć też budził kontrowersje. Szpital został znacjonalizowany w 1948 roku i włączony organizacyjnie do Guy's Hospital. W 1975 roku, kiedy stał się zbędny, został sprzedany radzie dzielnicy Southwark. Posesję przekształcono w park, a budynek wyburzono, pozostawiając jedynie jego ściany zewnętrzne.

Mint Street Park ulegał stopniowej degradacji i zyskał złą sławę jako miejsce, w którym szerzy się wandalizm i narkomania. W 1998 roku podjęto decyzję o jego przekomponowaniu, traktując to nie tyle jako zabieg estetyzujący przestrzeń publiczną, ale jako instrument inżynierii społecznej. Głównymi założeniami były: projektowanie parku wraz ze społecznością i dla społeczności oraz przyjęcie rozwiązań zapewniających ogólną dostępność, bezpieczeństwo i elastyczność użytkowania. Park miał być zarówno miejscem zabawy i wypoczynku mieszkańców, jak i edukacji proekologicznej dla uczniów lokalnych szkół, a jednocześnie

elementem większego programu zagospodarowania przestrzeni publicznych (Bankside Open Spaces Programme) w ramach programu odnowy terenów na południowym brzegu Tamizy (Bankside Regeneration Area). Autorem projektu została pracownia Planet Earth Landscape Architects prowadzona przez Matta Daviesa, która jego wykonanie poprzedziła szerokimi konsultacjami społecznymi z udziałem lokalnych fundacji i stowarzyszeń, miejscowej szkoły, hostelu dla bezdomnych oraz samorządowej służby socjalnej¹⁰.

U podstaw rozwiązania krajobrazowego legła analiza dawnych map, która pozwoliła odczytać zatarte rozplanowanie tego miejsca, jak i jego zapomniane przez dzisiejszych mieszkańców znaczenie, wciąż zapisane w nazwach nieistniejących już ulic (rys. 4). Rekompozycja parku miała przywrócić temu miejscu jego fizyczny, jak i historyczny kontekst. Uzyskano to przez odtworzenie powiązań widokowych sięgających daleko poza granice parku, a także przywołanie w planie parku dawnych ulic: Blue Wall Alley – łączącej Southwark Bridge Road i Mint Street, oraz Bandy Leg Walk – przebiegającej w poprzek południowo-zachodniej części posesji (rys. 5). W ten sposób uzyskano efekt wtopienia nijakiego dotychczas miejsca w gęstą zurbanizowaną strukturę tej części miasta. Pozwoliło to nie tylko na zmianę krajobrazu dzielnicy, ale też na odbudowanie utraconego dotychczas poczucia posiadania tego miejsca przez jego mieszkańców.

Rys. 4. Plan Mint Street Park, rys. Planet Earth Landscape Architects, Forest Row w Anglii
Fig. 4. The plan of the Mint Street Park, elab. Planet Earth Landscape Architects, Forest Row in England

Park otoczony jest wysokim ceglany murem, który jest pozostałością dawnego szpitala dziecięcego. Mur ten został przerwany w węzłowych punktach tak,

¹⁰ M.K. Leniartek, *Tête-à-tête*, „Architektura & Biznes”, nr 7/8 (144-145), 2004, s. 70-71.

aby otworzyć park na przyległe ulice i place. Ten zabieg pozwolił na ukształtowanie interesujących wnętrz krajobrazowych o niezwyklej geometrii i mnogości powiązań, a jednocześnie zwiększył poczucie bezpieczeństwa ich użytkowników. Park został rozwiązany jako jedna otwarta przestrzeń, bez ścieżek spacerowych, co pozwoliło powiązać jego elementy funkcjonalne w swobodny sposób. Surowy charakter nadają mu przecinające jednolity trawnik proste ciągi komunikacyjne oraz tarasy wycięte w gruncie stalowymi fałdowymi blachami, z prostymi siedziskami z drewna dębowego (rys. 6). Na obwodzie parku zasadzono miejscowe drzewa i krzewy, tworząc z nich dodatkową naturalną barierę i jednocześnie przestronę graffiti na murze granicznym. Utworzono też nowe mokradła i zarośla, przez co zwiększono różnicowanie biologiczne tego obszaru.

Rys. 5. Widok Blue Wall Alley – reinterpretacja XVI-wiecznej alei, fot. Planet Earth Landscape Architects, Forest Row w Anglii

Fig. 5. The view of the Blue Wall Alley – reinterpretation of the 16th century alley, photo Planet Earth Landscape Architects, Forest Row in England

Pod względem artystycznym kompozycja parku jest przejawem „sztuki ziemi” – zwanej też „sztuką krajobrazu” lub „land art”. Wynika to z tego, że zarówno kontekstem, jak i tworzywem jest w tym przypadku przestrzeń. W tym konkretnym przypadku historia miejsca stała się źródłem inspiracji przy tworzeniu scenariusza przewidywanych w parku form aktywności społecznej, jak i ustalaniu generalnych zasad jego rozplanowania. Ponadto, już w sferze materialnej, dokonano znacznej ingerencji w pejzaż, modelując tarasy, które poza swą funkcją użytkową trawnika parkowego stanowią obiekt o charakterze rzeźbiarskim. Innym przejawem twórczości, w tym przypadku sztuki użytkowej, jest miejsce wypoczynku w parku, zaprojektowane przez artystę Alistaira Lamberta wraz z mieszkańcami dzielnicy, a także bezdomnymi. Wykonane zostało ono z drewna dębowego i wypełnionych betonem plastikowych pojemników na śmieci.

Rys. 6. Zielone tarasy służą jako miejsce interakcji społecznej, fot. Planet Earth Landscape Architects, Forest Row w Anglii

Fig. 6. Green terraces serve as the place of social interaction, photo Planet Earth Landscape Architects, Forest Row in England

Mint Street Park jest przejawem kreacji krajobrazowej obejmującej nie tylko sferę fizyczną, ale też zintegrowaną z nią sferą społeczną¹¹. Przejawia się to w odwróceniu odczytanego na odkrytej mapie architektonicznej miejsca negatywnego obrazu dzielnicy jako miejsca nędzy i upadku. Nadanie jej nowego znaczenia umożliwiły publiczne konsultacje i warsztaty artystyczne, w czasie których wyartykułowane zostały potrzeby i upodobania przyszłych użytkowników parku. Należą do nich dzieci i młodzież, dla których głównie dedykowano park, ale też okupujący go dotychczas włóczędzy. Dlatego duży nacisk położono na włączenie tych grup do tworzenia projektu parku, jego realizacji, a następnie utrzymania. Młodzi mieszkańcy dzielnicy, dla których przeznaczono plac zabaw, boisko sportowe i stanowiska edukacji biologicznej, zdecydowali nie tylko o jego rozplanowaniu i wyposażeniu, ale też o jego wyrazie artystycznym. Pozwala to im na pełniejsze utożsamienie się z tym miejscem, a przez to wyzwala chęć uczestnictwa w odbywających się tu zajęciach. Bezdomni, skupieni w szczególnym klubie ogrodniczym, prowadzonym przez wykwalifikowanego ogrodnika zatrudnionego przez pobliską noclegownię, nadali parkowi charakter gospodarczy. Dotychczasowi włóczędzy zyskali swoje miejsce, gdzie teraz uprawiają zioła nie tylko w celach dekoracyjnych czy dydaktycznych, ale też na sprzedaż. Ich udział w realizacji także i innych elementów użytkowych i dekoracyjnych parku wyzwolił w nich troskę o stan tego miejsca. Poprzez realizację parku wszyscy mieszkańcy zyskali otwartą przestrzeń, która może być dowolnie aranżowana na potrzeby inscenizacji artystycznych oraz innych spotkań lokalnych, jak okazjonalny targ. W ten sposób, poprzez włączenie

¹¹ Włączenie się architektów w rozwiązywanie współczesnych problemów społecznych: nierówności, zaniedbania i odrzucenia ze względów rasowych czy materialnych, wyznacza nowy kierunek projektowania zrównoważonego. Zob.: M.K. Leniartek, *Taki sobie pejzaż...* Głos w dyskusji nad problematyką społeczną kształtowania przestrzeni, „Urbanista”, nr 6 (54), 2007, s. 30-33.

do procesu kształtowania przestrzeni wszystkich grup społecznych – tych bardziej i tych mniej uprzywilejowanych, a nawet tych z marginesu życia – architektura stała się czynnikiem kształtowania ładu obejmującego sferę materialną i duchową. Za takie właśnie podejście do projektowania krajobrazu Planet Earth Landscape Architects uzyskali w 2004 roku nagrodę Instytutu Architektury Krajobrazu (Landscape Institute 75th Anniversary Award 2004).

PODSUMOWANIE

Podstawą decyzji przestrzennych w zakresie sposobu kształtowania nowych założeń ogrodowych w zabytkowym środowisku jest specyficzny miejscowy kod architektoniczny zapisany na „odkrytej mapie architektonicznej”. Kod ten zawiera takie znaki, jak nazwy ulic – często znane już tylko ze starych planów miasta, formy budynków i detali architektonicznych. Według Barbary Miszewskiej znaki te „(...) są świadectwem minionej i aktualnej żywotności miasta w jego sferze nie tylko fizycznej, ale i duchowej”¹². Jednakże, poza przekazem treści poznawczych budującym poczucie tożsamości lub poczucie zainteresowania, stanowią one źródło inspiracji artystycznej dla nowej kreacji.

Pojawiają się tu dwa podejścia: pierwsze – polegające na dosłownym zastosowaniu miejscowych wzorów architektonicznych, oraz drugie – polegające na odejściu od nich i oparciu się o nowe, wychodzące poza architekturę wzory. To drugie, choć nie pozbawione ambicji artystycznych, dotyczy nowych znaczeń nadawanych przestrzeni poprzez wprowadzanie do nich nowych funkcji. W tym przypadku odczytanie na „odkrytej mapie” różnorodnych dezyderatów egzystencjonalnych wiedzie do kształtowania postaw twórców wobec środowiska, a architektura staje się narzędziem inżynierii społecznej. Jak stwierdza Umberto Eco, „(...) Architekt ma łączyć z sobą oznaczniki architektoniczne, by denotowały pewne funkcje. Funkcje są znaczeniami dla tych oznaczników, ale system funkcji nie należy do języka architektonicznego, lecz znajduje się poza nim”¹³. Toteż przyjęcie programu artystycznego czy rozwiązań technologicznych jest środkiem, nie celem, a ich „odpowiedniość” wynika z umiejętności często głęboko ukrytych w krajobrazie widzialnych i niewidzialnych treści.

BIBLIOGRAFIA

- BOGDANOWSKI J., *Polskie ogrody ozdobne: Historia i problemy rewaloryzacji*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2000.
- ECO U., *Nieobecna struktura*, Wydawnictwo KR, Warszawa 1996.
- GILEWICZ W., *Miasto – „stare” piękno... „nowe” piękno?*, Czasopismo Techniczne, z. 6-A/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007, s. 249-251.
- JUCHNIEWICZ B., *Miasto – piękno i pragnienia*, Czasopismo Techniczne, z. 6-A/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007, s. 261-264.

¹² B. Miszewska, *Miasto jako obiekt detektywistycznych odkryć turysty*, [w:] *Terra incognita w turystyce*, (red.) M.K. Leniartek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 421.

¹³ U. Eco, *Nieobecna struktura*, Wydawnictwo KR, Warszawa 1996, s. 239-240.

- KACZMAREK R., WITKOWSKI J., *Kościół św. Macieja. Przewodnik*, Studio Sense, Wrocław 1997.
- KUC S., *Eksperyment we współczesnej architekturze*, [w:] *Architektura ogrodowa: Obiekty architektoniczne w kompozycjach ogrodowych – historia i współczesność*, (red.) A. Miłkowska, Z. Mirek, K. Hodor, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Polska Akademia Nauk, Kraków 2007, s. 227-236
- LENIARTEK M.K., *Historia tworzywem reżyserii przestrzeni turystycznej*, [w:] *Eksploracja przestrzeni historycznej*, (red.) M.K. Leniartek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wrocław 2008, s. 57-69.
- LENIARTEK M.K., *Taki sobie pejzaż... Głos w dyskusji nad problematyką społeczną kształtowania przestrzeni*, „Urbanista”, nr 6 (54), 2007, s. 30-33.
- LENIARTEK M.K., *Tête-à-tête*, „Architektura & Biznes”, nr 7/8 (144-145), 2004, s. 70-71.
- MISZEWSKA B., *Miasto jako obiekt detektywistycznych odkryć turysty*, (w:) *Terra incognita w turystyce*, (red.) M.K. Leniartek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 421-436.
- MYCZKOWSKI Z., *Kreacja konserwatorska w krajobrazie kulturowym*, *Czasopismo Techniczne*, z. 5-A/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2007, s. 57-59.
- PIRVELI M., *Miasto – przestrzeń semantyczna*, Print Group, Szczecin 2008.
- RYSZKIEWICZ M., *Geologia językowa*, „Gazeta Wyborcza”, nr 136, 1997/06/13.
- WRABEC J., *Barokowy klasztor św. Macieja we Wrocławiu. Architektura i jej kontekst*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- ŻOŁNIEREK-MAZUREK K., *Przyrodnicza rewitalizacja zdegradowanych dzielnic Londynu*, [w:] *Kształtowanie krajobrazu: idee, strategie, realizacje. Część II. Londyn i okolice*, (red.) A. Drapella-Hermansdorfer, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005, s. 45-47.